

Valentin Puževski
Križevci

UDK/ 373.3(497.5) "1945/1990"

37.014.3(497.5)

Primljeno: 2003. godine

Pregledni članak / Review

HRVATSKA OSNOVNA ŠKOLA OD 1945. DO 1990. GODINE

Razdoblje od 1945. do 1990. godine predstavlja posebno vrijeme u razvoju osnovnoga školstva u Hrvatskoj. Čitavo to razdoblje moguće je podijeliti u više etapa s posebnim karakterističnim obilježjima. Hrvatsko osnovno školstvo prolazi u to vrijeme kroz četiri razdoblja. Vrijeme od kraja rata 1945. godine do pedesetih godina čini jednu cjelinu, to je vrijeme poratnog sređivanja općeg stanja u zemlji, pa tako i u školstvu. Desetljeće između pedesetih i šezdesetih godina vrijeme je traganja za mogućnostima produljivanja trajanja obvezatne škole. Treće razdoblje traje od šezdesetih do osamdesetih godina, a vrijeme je to postavljanja i uhadavanja jedinstvene osmogodišnje škole. Konačno, četvrto, od tih dana do prestanka postojanja Jugoslavije devedesetih godina, razdoblje je u kojem se državna politika u školstvu više okreće srednjim školama a osnovna se škola u takvom ozračju prilagođuje nadolazećim društvenim promjenama i iščekivanjima.

Ključne riječi: osnovno školstvo, povijest osnovnog školstva, reforme školstva, Hrvatska, 1945.–1990. godine

PRISTUPNA MISAO

Ne dati danas, u raspravi o osnovnom školstvu, barem letimičan uvid u povijesno–pedagošku riznicu kojom raspolažemo, bilo bi, smatram, pogrešno, pogotovo kad se zna da naše osnovno školstvo, organiziran osnovni odgoj i izobrazba imaju stogodišnji kontinuitet, karakteriziran naporima da se utemelji prava narodna škola, da je ostavština kojom raspolažemo u tom području takve naravi da se zbog nje ne moramo stidjeti, dapače, da i nema tako mnogo zema-

lja koje se mogu pohvaliti kontinuiranim tijekom naprednoga pedagoškog djelovanja u relativno dužem razdoblju. Zbog toga sam odlučio opisati razvojnu nit i progresivna nastojanja te karakteristične dosege u izgradnji osnovne škole kao demokratske društveno–pedagoške institucije za narodni odgoj i izobrazbu u drugoj polovici dvadesetoga stoljeća.

Razdoblje od 1945. do 1990. godine predstavlja posebno vrijeme u razvoju osnovnoga školstva u Hrvatskoj. To je gotovo pola stoljeća, a vrijeme je velikih društvenih mijena koje su utjecale na razvoj hrvatskoga školstva i pedagogije kao prateće znanosti. Nakon četverogodišnjega rata i dvovlašća u zemlji sa službenom školskom politikom Nezavisne Države Hrvatske, s jedne strane, i partizanskim nastojanjima narodnooslobodilačkog pokreta, s druge, slijedi vrijeme mira, uspostavlja se nova vlast i državna uprava. Ponovno smo u Jugoslaviji, Hrvatska ima relativnu samostalnost, i to u državi u kojoj vlast preuzimaju komunisti koji proklamiraju uvođenje socijalizma kao državnog uređenja. U takvim okolnostima država, a to znači Komunistička partija, preuzima školstvo i odgoj u potpunosti i smatra ga “...nezamjenjivim dijelom svoje revolucionarne borbe...” te ga ne ispušta iz svojih ruku. Političnost, idejnost i partijnost se proklamiraju kao bitne odrednice škole. Takav pristup školi i odgoju uvjetuje njezin ukupan razvoj i ostaje (s posebnostima pojedinih godina u razvitku zemlje) temeljnom osobinom, posebice osnovnoga školstva, čitavo vrijeme poratnoga doba.

Nastupa četrdesetopetogodišnje razdoblje ideološke dominacije i monopola marksizma kao jedine službene filozofije, s odgovarajućom indoktrinacijom škole i odgoja kao općom karakteristikom.

Budući da je sadržaj ove rasprave okrenut općem razvoju osnovne škole, naša ćemo razmišljanja usmjeriti u tom pravcu. Neće to biti učinjeno detaljno, pokušat ćemo dati svojevrstan kratak pregled razvojnoga tijeka hrvatske osnovne škole, s namjerom da se ukaže ponajprije na ona htijenja, pokušaje, ostvarenja i dostignuća koja označavaju njezin rast i napredak. Posebno ćemo progovoriti o iskustvima tzv. “zlatnog doba jedinstvene osmogodišnje škole” u dva desetljeća, šezdesetih i sedamdesetih godina. Iskustvo toga vremena dragocjen je stvaralački prinos našega učiteljstva u građenju škole na čijim se zasadama pokušava ići dalje, u današnje doba. Ako stav o potrebi kontinuiteta, s jedne strane, i otvorenosti promjenama istodobno prihvatimo kao pozitivnu realnost u traganju za novim, takav je pristup i mojemu iznošenju neizbježan.

POKUŠAJ PERIODIZACIJE

Posvuda se u svijetu u danima iza Drugoga svjetskog rata traga za tomu vremenu odgovarajućom školom. Ne krije se nezadovoljstvo postojećim stanjem u izobrazbi i školstvu. Uz drukčije od dotadašnjih pedagoške pristupe učeniku, školi i odgoju, nastupa vrijeme eksperimentiranja i traženja novih rješenja. Dolazi i do produžavanja trajanja osnovne škole – u nas od četverogodišnje na sedmogodišnju i, konačno, vrlo brzo na osmogodišnju.

Kraj rata dočekan je u Hrvatskoj s četverorazrednom obvezatnom osnovnom školom kao pedagoškim naslijeđem, a bivšu državu devedesetih godina ostavljamo s osnovnom školom osmogodišnjeg trajanja. Čitavo to razdoblje od 1945. do 1990. godine moguće je podijeliti u više etapa s posebnim karakterističnim obilježjima. Hrvatsko osnovno školstvo prolazi u to vrijeme kroz četiri životna razdoblja. Vrijeme od kraja rata 1945. godine do pedesetih godina čini jednu cjelinu. To je vrijeme poratnog sređivanja općeg stanja u zemlji, pa tako i u školstvu. Desetljeće između pedesetih i šezdesetih godina vrijeme je traganja za mogućnostima produljivanja trajanja obvezatne škole. Treće razdoblje traje od šezdesetih do osamdesetih godina, a u njemu se postavlja i uhodava jedinstvena osmogodišnja škola. Konačno, četvrto traje od tih dana do prestanka postojanja Jugoslavije devedesetih godina, kad se državna politika u školstvu više okreće srednjim školama, a osnovna se škola u takvu ozračju prilagođuje nadolazećim društvenim promjenama i iščekivanjima.

VRIJEME NEPOSREDNO NAKON DRUGOGA SVJETSKOG RATA

Kraj rata dočekan je u Hrvatskoj s posljedicama četverogodišnjega razaranja i s četverogodišnjom osnovnom obvezatnom školom kao naslijeđenim pedagoškim standardom. Vrijeme od kraja rata 1945. godine do pedesetih godina razdoblje je “preuzimanja vlasti i uvođenja socijalističkog djelovanja osnovne škole”. Karakteriziraju ga poratne materijalne poteškoće svih vrsta, ali i velika želja za pismenošću i otvaranjem škola u svima okružjima.

Gotovo 80 posto školskih zgrada bilo je porušeno ili oštećeno, osjećala se oskudica namještaja, o didaktičkoj opremi teško je i govoriti – kažu kroničari toga doba. (Detaljno istraživao prof. Ante Blaženčić, rukopis pohranjen u Hrvatskom školskom muzeju u Zagrebu.) Nastava se u mnogim okružjima odvijala u privremenim privatnim, nepodesnim zgradama i prostorijama, posebice u selima Korduna, Like i Dalmatinske zagore. Činjeni su veliki naponi da škole rade. Gradile su se jednorazredne škole s učiteljskim stanovima. Uz državna ulaganja građani u malim okružjima pokreću samoinicijativno akcije za

otvaranje i za podizanje škola. Gotovo svako selo željelo je imati svoju školu, osjećala se “glad” za pismenošću i školom. Nedostajalo je, međutim, učitelja i nastavu često vode osobe bez odgovarajuće stručne spremne, ponekad s kratkim učiteljskim tečajem, a često i bez njega. Krajem 1945. godine radilo je u školama više od četvrtine nestručnih učitelja. Stoga je otvoreno i djelovalo 17 učiteljskih škola. U njima se, uz redovit rad, organizira i skraćeno školovanje, a održavaju se povremeni tečajevi radi osposobljavanja učiteljstva za pedagoške poslove škole. Posebna je uloga namijenjena tečajevima za ideološko–političko uzdizanje učitelja koje su morali pohađati svi djelatnici škola.

Sređivanje stanja u školstvu predstavljalo je važan i težak zadatak vlasti. Otvaraju se škole u mnogim mjestima u kojima ih prije rata nije bilo. Ne radi se, međutim, u svim okružjima s istim žarom. Centralizirana vlast donosi propise, oni se ne ostvaruju s jednakim pristupom u svim krajevima. U nekim se krajevima ne održava nastava (Dalmatinska zagora), negdje škole ne rade stalno (Banovina, Kordun, Lika), u nekim okružjima djeca ne polaze školu (i ekonomski razvijenim). Bilo je izvan sumnje i drukčijih, pozitivnih primjera. Velik se dio učiteljstva, u suradnji sa stanovništvom, angažira na stvaranju pozitivnog ozračja u prihvaćanju škole kao bitnog nositelja opće kulture življenja stanovnika pojedinih okružja. Pokreću se i nevjerojatne akcije i aktivnosti na tom području. Uz obvezatan nastavni rad, škole se otvaraju prosvjetnim potrebama mladih, pa i odraslih, i tradicionalna ideja hrvatskog učiteljstva o školi kao kulturnom središtu vlastita okružja počinje se ostvarivati. Uz škole djeluju ponajprije tečajevi za opismenjivanje nepismenih, a zatim različiti oblici izvannastavnog (rad s učenicima) i izvanškolskog rada (rad sa stanovništvom iz okoline). Vlast je nastojala svim akcijama dati političko obilježje, što nije uvijek nailazilo na pozitivan prijam ni stanovništva ni učiteljstva. Tako je, primjerice, svu organiziranost učenika u životu škole, i u nastavi, a posebice izvan nje, predvodila Pionirska organizacija kao politizirana organizacija učenika. Bila je to jedna od akcija upućena prema svjetovnosti škole, ali i socijalističkoj odgojnoj usmjerenosti. Jedan je to od važnih koraka u pokušaju samoorganiziranja učenika i otvaranja škole posebnim njihovim interesima i prosvjetnim potrebama kraja.

Interesantno je pogledati čime se sve bave i što sve rade učitelji toga doba, posebice u malim okružjima. Na povremenim savjetovanjima oni o tome govore i iznose svoja iskustva. Istupe istaknutih učitelja i nastavnika na savjetovanju održanom krajem prosinca 1949. u Zagrebu sabrao je Tone Peruško, a objavio Pedagoško–književni zbor u posebnoj publikaciji (Peruško, T., ur.: Iskustva istaknutih učitelja).

Škole rade u početku po propisima iz ratnog vremena (nastavni plan i program ZAVNOH–a od 25. rujna 1944. godine). Ministarstvo prosvjete FNR Jugoslavije izdaje 29. rujna 1945. godine Okvirni nastavni plan i program, a u siječnju 1946. godine Ministarstvo prosvjete NR Hrvatske donosi Privremeni nastavni plan i program za osnovne škole.

Propisi se često mijenjaju. Politički su utjecaji uvijek prisutni i očiti, kao i usmjerenost primjerima sovjetskog socijalističkog školstva i sovjetske pedagogije. Trideseti listopada 1946. godine Sabor NR Hrvatske prihvaća Zakon o obaveznom sedmogodišnjem školovanju, iza čega slijedi donošenje odgovarajućih pratećih propisa.

Nezadovoljstvo s dotadašnjom četverogodišnjom temeljnom izobrazbom naroda je očito i vlasti kreću u mijenjanje sustava i širenje mreže narodnih škola u čemu aktivno i angažirano sudjeluje stanovništvo i posebice učiteljske udruge (Sindikato, Pedagoško–književni zbor). Realizacija htijenja i planova ne ide brzo. Nedostaju ponajprije temeljni uvjeti: prostor, oprema, kadrovi, a onda i financijska sredstva. Materijalne i kadrovske prilike su teške, životni standard je nizak i sve to ne dopušta brže ostvarivanje tih zamisli.

Nije jednostavno procjenjivati prošlost. Je li moralo hrvatsko osnovno školstvo biti u to vrijeme toliko ispolitizirano? Prečesto zapadamo u pogreške analizirajući prošlost u tančine s današnjih stajališta. Poratno je vrijeme obilježeno diktatom oponašanja sovjetske pedagogije i nekritičkoga prihvaćanja njezinih rješenja, ali i vjerovanja u njezinu progresivnost. Politička stranka na vlasti pretpostavlja da čini pozitivne korake u narodnoj izobrazbi. Njezina filozofsko–idejna jednostranost nije joj u prvim poratnim godinama vladavine, ograničena i jugoslavenskim zajedništvom, dopuštala drukčije okvire, ne samo viđenja izlaza iz tadašnjeg stanja nego ni drukčijeg pristupa u traženju odgovarajućih praktičnih rješenja u školstvu. Što je u takvim okolnostima mogao učitelj kao pojedinac nego prilagoditi se propisu i diktatu! Životno je ozračje, uz to, bilo još uvijek i suviše nabijeno ratnim duhom. Bila su to teška vremena, kad se nije bilo lako održati ni na “pravovjernoj” liniji. Vrijeme Informbiroa ostavilo je i u školstvu svoje tragove.

Različiti su bili putovi i modeli ostvarivanja sedmogodišnjeg obvezatnog školstva. U razvijenim okružjima četverogodišnja se škola produžuje u sedmogodišnju, u selima i manjim mjestima pokušava se s postupnim uvođenjem pojedinih razreda, a u gradovima se spaja četverogodišnja osnovna škola s nižim razredima tadašnje gimnazije.

Težnja za kvalitetnom izobrazbom ubrzo ukazuje na nedostatke koncepta “sedmoljetke”. Ne odgovara tako koncipirana škola našem duhovnom podneblju, pa ni kulturnim ni gospodarskim potrebama pedesetih godina. Uviđa

to službena politika, a onda se njezini stavovi prenose u vlast. Treći plenum CK KPJ potkraj 1949. godine u Beogradu (s osnovnim referatom ideologa KPJ toga vremena Milovana Đilasa) postavlja nove zahtjeve školstvu kao temeljnom nositelju odgoja u uvjetima izgradnje socijalizma kao novog društvenog poretka. Partijskim organizacijama postavljeno je u zadatak da češće razmatraju i pomažu rješavati probleme školstva i koordiniraju rad svih društvenih čimbenika – piše dr. Dragutin Franković o tome vremenu. Očito se od školstva očekuje da preuzme jaču odgovornost u ukupnom razvoju zemlje. Stoga mu se s više pozornosti prilazi i u politici, ali i u okrenutosti vlasti pitanjima narodne izobrazbe i škole. Ista se problematika tretira i na četvrtom plenumu CK KP Hrvatske u travnju 1950. godine. Slijedilo je donošenje Zakona o narodnim školama 26. studenoga 1951. godine, s obvezatnom školom u osmogodišnjem trajanju, a zatim čitav niz akcija da se ta namjera i ostvari.

ISPITIVANJE PROVEDBENIH MOGUĆNOSTI OSMOGODIŠNJEG ŠKOLOVANJA

Životne poteškoće poratnog razdoblja produžuju se i u čitavom idućem desetljeću, sve do šezdesetih godina. Gospodarska moć zemlje ne omogućuje ostvarivanje zarisanih planova na mnogim životnim područjima, pa tako i u školstvu. Mnogo se htjelo u onim okolnostima. Ostvariti osmogodišnje školovanje sve djece u jedinstvenoj pedagoškoj instituciji bilo je u tim okolnostima realno neizvedivo. Ostaje to kao temeljni zadatak vremenu koje dolazi.

Izlazi se traže i pronalaze u pronicavosti učiteljstva i pronalaženju takvih modela škole koji će postupno obuhvaćati sve veći broj školskih obveznika. Istina, ne svih odmah u školama osmogodišnjeg trajanja i, razumljivo, ne svih s istim pedagoškim curriculumom. Pošlo se, u tim okolnostima, na postupno ostvarivanje zakonske obveze o obvezatnoj osmogodišnjoj školi te pronalaženje pedagoških rješenja za izvedbenu postavu takve škole. Nedostaje kadrova, osobito osposobljenih za sustav predmetne nastave u starijim razredima, oskudijeva se u prostoru, o opremi se tek počinje ozbiljnije razmišljati. Otvara se, stoga, posebna institucija – Zavod za školsku opremu (pod vodstvom prof. Ante Blaženčića). U nemogućnosti ne samo postavljanja nego i realizacije škole s jedinstvenom pedagoškom konstitucijom traže se alternativna rješenja. Ta su pitanja okupirala našu pedagošku svakidašnjicu i s njima se suočavala i pedagoška znanost, i vlast, i učiteljske udruge, i stvaralačko učiteljstvo čitavo desetljeće.

Rješenje se pronalazi ponajprije u otvaranju narodnih šestogodišnjih škola u okružjima s težim uvjetima rada (tamo gdje su djelovale četverogo-

dišnje škole), zatim u otvaranju narodnih osnovnih osmogodišnjih škola (tzv. “B” tipa) u okružjima u kojima su postojale prostorne mogućnosti za takav rad (a nedostajao je stručni kadar, posebice za strani jezik). Šestogodišnja škola i narodna osmogodišnja škola smatrane su prijelaznim modelom prema jedinstvenoj osmogodišnjoj školi. U gradskim okružjima osnovnoškolska obveza ostvaruje se u četverogodišnjoj osnovnoj školi i nižim razredima gimnazije, a u gospodarski sređenijim okolnostima otvaraju se osmogodišnje škole kao jedinstvene odgojno–izobrazbene institucije (tzv. “A” tip). Dakle, sve do 1960. godine postoje u Hrvatskoj različiti modeli obvezatne škole za puk.

Ne krije se nezadovoljstvo postojećim stanjem. Sve se više govori o potrebi reforme čitava odgojno–izobrazbenog sustava, a posebice osnovnog školstva. U tome prednjači školsko vodstvo Hrvatske i za svoja stajališta nastoji pridobiti istomišljenike u svim krajevima tadašnje Jugoslavije. Vrijeme između pedesetih i šezdesetih godina predstavlja razdoblje pripremanja i ulaženja u školsku reformu.

Udio Hrvatske u tim kretanjima je posebno važan. Gotovo sve inicijative, rasprave, a onda i reformski dokumenti vođeni su i uvelike rađeni pod hrvatskim utjecajima. Od vremena imenovanja Komisije za reformu 1953. godine (predsjednik za Jugoslaviju dr. Miloš Žanko, dr. Josip Škavić za Hrvatsku, tajnica Danica Nola) razgaraju se rasprave, provode pripreme i ulazi u preobrazbu osnovne škole sve do šezdesetih godina. Počinje se gledati na školu kao odgojnu zajednicu. Važnu ulogu u tome ima prosvjetno–pedagoška služba pod vodstvom Ivana Leke. Ne govori se bez osnove o tom razdoblju kao o “Lekinoj reformi”. Okupljaju se u Zavodu za prosvjetno–pedagošku službu, samostalnoj instituciji pri Ministarstvu, koja je zamijenila dotadašnje inspekcijske službe, vrsni stručnjaci praktičari koji preuzimaju ulogu vođenja promjena. Dolazi i do jačeg otvaranja pedagoških znanosti novim tendencijama vremena, počinje praćenje zbivanja u zapadnim zemljama, oživljuje interes i za naše povijesno stvaralaštvo. Učiteljskim je udrugama namijenjena uloga animatora suvremenijega pristupa školi u cjelini.

Počinje i eksperimentiranje s novim pokušajima: grupni rad, slobodne aktivnosti, individualizacija i dr. Razrađuje se koncepcija škole kao društvene institucije, manje državne, promišlja njezina odgojno–izobrazbena struktura (koja se ne svodi više isključivo na nastavu), slijedi programiranje svih djelatnosti u tim okvirima. Bila je to velika novost. Postavlja se zatim privremen nastavni plan i program koji se provjerava u stotinjak osnovnih škola diljem Hrvatske tijekom jedne školske godine (1958./1959.). Analiziraju se zatim iskustva tih pokušaja, a tijekom iduće godine priprema se konačan prijedlog, s njime se upoznaje ukupno učiteljstvo i tada se s novim osnovama starta u svim

školama. Konačno je donesen Zakon o osnovnoj školi u Saboru Republike Hrvatske 8. srpnja 1959. godine, a ubrzo nakon toga Savjet za prosvjetu donosi nastavni plan i program za osnovnu školu u prosincu 1959. godine. Od 1960./1961. školske godine sve škole započinju s njegovim ostvarivanjem. Bila je to uistinu nova stranica u razvoju hrvatskoga obvezatnog osnovnog školstva.

DOBA PROVEDBE REFORME OSNOVNE ŠKOLE

Teško bi bilo pronaći bolji pristup promjenama u osnovnom školstvu Hrvatske od “reformrske kampanje” šezdesetih godina. Osmišljena koncepcija jedinstvene osnovne škole u osmogodišnjem trajanju kao kulturnoga središta i odgojne zajednice određenog okružja s obogaćenom odgojno–izobrazbenom strukturom, razrađenom programatskom osnovom, animiranim učiteljstvom i pokušajem angažiranja građanstva – činjenica je koja obilježava reformu hrvatskoga osnovnog školstva. Na reformu se gleda “...kao na trajan i živi proces postepenog i smišljenog preobražaja škole i odgojno–obrazovnih koncepcija kroz svakodnevni stvaralački rad prosvjetnih radnika...”. Počinje se uz to govoriti i o mijenjanju uloge države u školstvu i prosvjeti kao bitnom čimbeniku reforme. Nastoji se ostvariti ideja društvenoga upravljanja kao polazišta za samoupravljanje u školstvu. Nazire se slobodnije ozračje u školstvu u cjelini. Od države dirigitiranoga vođenja škole se usmjeruju samoupravi učiteljstva i okoline u kojoj djeluju. Istina, nikada ta ideja nije u potpunosti ostvarena, no poduzimani su mnogi koraci i akcije kako bi se ostvarila. Sve se zbiva pod vodstvom stranke koja upravlja zemljom, no učiteljske udruge, posebice novonastale zajednice škola, nastoje djelovati i samoinicijativno mijenjati stanje. Poteškoća i prepreka je previše jer se samoupravljanje ostvaruje ipak dirigitirano i ograničavajuće. Prevelika sloboda u školi smeta režimu, no kad je o osnovnom školstvu riječ, tu se samoupravni proklamirani pristup nije mogao sprječavati nego su nastojanja politike išla za “usmjeravanjem” ali ne i dokidanjem.

Reforma osnovnoga školstva je u društvenoj javnosti prihvaćena, u nju se ušlo, no ostvaruje se polako. Trebalo je gotovo čitavo desetljeće da se ostvari novo gledanje na školu i da se ono počne doista i masovno u praksi provoditi. Tek sedamdesete godine počinju davati prve rezultate.

Otvoreno se govori o dvije posebne poteškoće na putu ostvarivanja obvezatne osmogodišnje škole. To je ponajprije neravnomjernost pedagoškog naslijeđa pojedinih okružja koje uvjetuje reformrska kretanja, i drugo, to je nužnost osiguranja potrebnih materijalnih pretpostavaka za ostvarenje pedagoški bogatije škole. Prva je zadaća prepuštena prosvjetnim udrugama i pedagogij-

skoj znanosti, drugim se zadatkom bave, uz učiteljske udruge, prosvjetne i političke vlasti.

Reformske ideje zacrtane Prijedlogom sistema odgoja i obrazovanja konkretizirane su u dokumentu (knjizi) *Osnovna škola, odgojno–obrazovna struktura*, izašlom 1960. godine. S tim se dokumentom izašlo pred javnost i učiteljstvo, a on je bio projekt pedagogije osnovne škole kakva se želi. To nije samo nastavni plan i program za njezinu realizaciju već svojevrsni tumač temeljnih ideja i vodič, usmjerivač njezina ukupnog ostvarivanja. Vrijedno je i morat ćemo se, stoga, zadržati na njegovu opisu (tumačenju).

Ponajprije se iznosi cilj odgoja u zemlji koji se usmjeruje na čovjeka kao osobu i pripadnika društva. Obrazlažu se zatim bitne oznake osnovne škole: ističe se njezina temeljna uloga u cjelokupnom školskom sustavu, naglašava opća izobrazbena uloga i obrazlažu oznake jedinstvenosti (zajednički ciljevi i zadaci, programska kompozicija, jednakost trajanja i društvenog tretmana, jedinstvene društveno–pedagoške koncepcije). Posebno se govori o društvenoj ulozi osnovne škole kao kulturnog središta i žarišta: pružanje što solidnije osnove suvremene opće izobrazbe, pozornost individualnom napretku pojedinca, prinos tjelesnom i zdravstvenom odgoju, podizanje opće prosvijećenosti i kulture življenja te omogućavanje radosti življenja mladih u vrijeme školovanja. Osnovna škola usmjerava svoje djelovanje prema stjecanju kulture komuniciranja, upoznavanju s osnovnim zakonitostima razvitka prirode i društva, razvijanju trajnog interesa i potreba za novim spoznajama s područja znanosti, kulture, tehnike i sposobnosti za njihovo samostalno stjecanje tijekom života, prema kulturi rada i mnoštvu zadataka koji stoje pred školom i njezinim djelovanjem.

Sličan pristup pedagogiji škole donekle je poznat, ali odgojno–izobrazbena struktura njezina djelovanja, koja prethodi iznošenju nastavnoga plana i programa, predstavlja novost. Zapravo je riječ o svojevrsnom curriculumu jedne životno sadržajno bogato komponirane školske institucije. Odgojno–izobrazbenu strukturu čine četiri skupine pedagoških djelatnosti: nastava s dodatnom odgojno–izobrazbenom djelatnošću, slobodne aktivnosti, briga za zdravlje, odmor i razonodu učenika te opća kulturna i javna djelatnost škole. Opisuju se i objašnjavaju (obrazlažu) svi ti pedagoški poslovi.

Slijedi poglavlje: Osnovne odlike psihofiziološkog razvoja djeteta od sedme do petnaeste godine, psihologija osnovnoškolske životne dobi koja na svoj način uvjetuje organizaciju ukupnog djelovanja škole. Zatim: Opći plan osnovne škole s obrazloženjem satnice.

Moram navesti činjenicu koja je ovdje naglašena, a kasnije u ostvarivanju zaboravljena, koju osobno smatram posebice važnom, jer je riječ o

originalnom pristupu organizacijskom komponiranju pedagoškog rada škole. To je naglasak na unutarnjoj homogenosti, ali i uvjetovanosti organizacije psihofiziološkim razvojem djece te diobi jedinstvene osnovne škole u osmogodišnjem trajanju na tri etape. Prva etapa su I., II. i III. razred s cjelovitijim, složenijim i povezanijim pristupom oblikovanju gradiva, nastavnih predmeta i odgovarajućim stilom rada. Drugu etapu čine IV. i V. razred u kojima dolazi do razdvajanja gradiva u srodna područja, predmete, posebne djelokruge, ali i spajanja (povezivanja) dotadašnje obvezatne četverorazredne škole s početnim razredima izborne neobvezatne gimnazije, odnosno sustava rada razrednih učitelja sa sustavom predmetnih učitelja te svojevrsnog ublažavanja toga tradicionalno teškoga prijelaza. I konačno, u treću etapu ulaze VI., VII. i VIII. razred s nastavom u specifičnim usko oblikovanim nastavnim predmetima, kao najviši razvojni stupanj osnovne škole.

Na takvom pedagoškom pristupu temelji se nastavni plan i program ukupnoga djelovanja škole, a ne samo nastave. U želji da se stvore mogućnosti za optimalno nastupanje, otišlo se očito u preveliku širinu i opterećenost i škole i učenika. Tako tjedna satnica svih poslova iznosi 23/24 sata u I. razredu do 37/38 sati u VIII. razredu. Gotovo kao za odrasloga radnog čovjeka!

Niže se zatim program svih nastavnih predmeta, a onda slijede objašnjenja dodatnih odgojno–izobrazbenih djelatnosti kao pedagoškog posla vezanog uz nastavu i omogućavanje stalnoga individualnog napretka svih učenika. Uključeno je pružanje pomoći onima koji zaostaju za prosjekom, ali i rad s onima koji pokazuju osobit interes za dublje ulaženje u pojedina predmetna i znanstvena područja. To je novost koja daje obvezatnoj školi posebnu odliku, škola je pozvana da stvara mogućnosti za individualno napredovanje svojih učenika i uspješno svladavanje školskih obveza.

Slobodne aktivnosti, kao posebna pedagoška djelatnost škole, nastale su iz onih učeničkih okupljanja u slobodnom vremenu koja su imala za cilj zadovoljiti posebne interese pojedinih učenika u različitim područjima životnog stvaralaštva, kulture, umjetnosti, tehnike, športa. Na tim iskustvima, uz uvažavanje i forsiranje učeničke samouprave kao posebnosti, zacrtan je poseban oblik djelovanja škole u osmišljavanju angažiranosti učenika na osobno i općeljudski vrijednim sadržajima. Posebno se potiču učeničke zadruge kao oblici proizvodnih mogućnosti, zatim pionirska sveučilišta, a onda učenička društva i klubovi u kojima je moguće i savjetničko sudjelovanje i roditelja i drugih vrijednih građana.

Briga za zdravlje i fizički odgoj izdvaja se kao poseban posao škole. Od škole se traže nastojanja koja će njegovati zdrav način življenja u okviru

školskoga života i razvijati u učenika potrebu za svakodnevnim vježbanjem i brigom za vlastito zdravlje.

I program kulturne i javne djelatnosti smatra se školskom obvezom. U taj program ulaze nastojanja za razvijanjem kulturnih potreba učenika organiziranjem priredaba u školi ili odvođenjem učenika na programe izvan škole. Predviđa se i rad s roditeljima, pa i angažman škole u kulturnom djelovanju u okruženju i povezanost sa svakidašnjicom njegova života.

Još o tri sadržaja ove knjige treba progovoriti. U jednom se raspravlja o napredovanju, praćenju razvoja, vrednovanju i ocjenjivanju, u drugom o organizaciji života i rada osnovne škole i u trećem o upravljanju školom. Sve u svemu, vrijedan prilog pedagogiji škole, dobre upute i osnove za postavljanje i ostvarivanje njezina djelovanja.

Na pripremi reforme radilo se zdušno. Jest da je politika imala tu svoju riječ, da se nastojala ispolitizirati društvena zbilja, no istina je da se vlast svoj-ski zalagala za osuvremenjivanje školstva i stvaranje materijalne osnove za sadržajno bogatiju školu. Stoga se nastoji pridobiti učiteljstvo, štoviše, povjeriti mu reformska traganja kao zadaću i podržavati nova kretanja koja su nosili poratno stasali vrsni učiteljski naraštaji. Na taj čimbenik, bitan za svaku uspješnu pedagošku akciju, moglo se tada računati. Naime, pokušaj samoupravno organiziranog učiteljstva preuzima zbiljski (de facto) na sebe posao reforme i suočava se sa svim nedaćama koje je uvelike nerazvijeno okruženje imalo u sebi. Istina je da su se te mogućnosti rabile i za nacionalni preporod Hrvatske.

Koliko je uvođenju reformiranja onovremenske škole i nacionalne izobrazbe pridonijela prosvjetna vlast (Ministarstvo prosvjete, Savjet za prosvjetu, Zavod za unapređivanje školstva), koliko pedagojska znanost, a koliko angažiranost učiteljstva – teško je reći. Istina je, išlo se zajednički. Riječ organizirano premalo objašnjava to zajedništvo. Uvjeren sam da su upravo zbog toga u rađanju naše osnovne škole, a onda i razgaranju i usavršavanju postizani nevjerovatno vrijedni rezultati. Oni se, istina, mjere (kod mnogih) statističkim pokazateljima o broju uključenih učenika, o postotku pozitivno ocijenjenih i uspješno završenih učenika. Ne podcjenjujem te podatke, nalazim druge pokazatelje uspjeha naših škola toga doba. Ti su pokazatelji pozitivne osobnosti završenih učenika, ljudi, građana što djeluju u našoj životnoj zbilji. To je njihov odnos prema radu nakon završenog školovanja, njihova kultura međuljudskih odnosa, njihovo domoljublje dokazano na radnim mjestima, u okruženjima u kojima žive, briga o obiteljima i rastu mladih, ali i odnosu prema starijoj odlazećoj generaciji, njihova ljudska postojanost i konačno prihvaćanje u zreloj dobi svih onih zbivanja koja se događaju devedesetih godina u nas. U svemu što smo postigli na široko postavljenom području života veliku zaslugu ima osnovna

škola koja je dva desetljeća doista bila posebno okrenuta brizi o napredovanju i završavanju školskih obveza svakog pojedinca. U stručnom pogledu, u usvajanju znanja postizani su rezultati, činjeno je i učinjeno toliko da se naši ljudi nisu morali stidjeti zbog svoje izobrazbe u usporedbi s ljudima mnogih zemalja svijeta. Naprotiv, reforma osnovnoga školstva provođena je primjerno.

Započelo je vrlo ozbiljno. I odgovorno. Bojažljivo smo, ali istodobno i hrabro ulazili u traganja za školom i temeljnom nacionalnom izobrazbom naših mladih. Eto, naprimjer, čitavo je ljeto 1960. godine iskorišteno za upoznavanje učiteljstva (i društvene javnosti) te pripremanje za “masovni start” ujesen. Javnost prati ta zbivanja i priključuje se učiteljstvu u pomaganju “za novo”. A prosvjetna vlast pokreće, sudjeluje, pomaže, a onda organizira praćenje događaja. Osnovano je i deset eksperimentalnih škola koje, pod vodstvom prosvjetno–pedagoške službe i u suradnji s pedagojskom znanošću, pokušavaju bržim tempom pronalaziti praktična rješenja zamišljene škole. I pedagojska znanost prati što se događa u neposrednoj praksi. O rezultatima pokušaja informira se šira javnost na savjetovanjima, ali i neposrednim sudjelovanjem učiteljstva u pojedinim aktivnostima eksperimentalnih škola. Već nakon godinu dana rada prema osnovama reformirane osnovne škole upriličeno je savjetovanje o ukupnom pedagoškom djelovanju, uz prigodnu izložbu dokumentacije o tome u Eksperimentalnoj školi Jordanovac u Zagrebu.

Dug je bio proces prenošenja zamisli reformirane jedinstvene osnovne škole u životnu praksu naših škola i njihova ostvarivanja. Prosvjetno–pedagoška služba prati događaje i razvoj, prikupljaju se podaci o prvim iskustvima i poteškoćama i već 1964. godine dolazi do prvih promjena. Utvrđuje se godišnji plan obvezatnih sati u pojedinim predmetima, dvije trećine fonda predviđa se za obradu novih sadržaja, a jedna trećina za ostale oblike rada. Nastavno gradivo je konkretizirano za sve predmete i razrede. Dodatna nastava ne obvezuje sve učenike, izvodi se ponajprije u predmetima hrvatski jezik, matematika i strani jezik. Slobodne su aktivnosti obvezatne od VI. razreda. Očito, pokušava se ići na smanjenje opterećenja učenika. Povećan je fond sati hrvatskoga jezika i matematike, određuju se ključni sadržaji u predmetima, razrađenija su objašnjenja uz programe za svaki pojedini predmet.

Previše se htjelo. Željela se ostvariti idealna škola otvorena za sva pitanja mladog bića u rastu. Materijalni uvjeti tek su se počeli prilagođavati potrebama, učiteljski kadrovi su najveći problem. I nedostajalo ih je, a i njihova pripremljenost bila je okrenuta tradicionalnoj školi. Reformirana škola tražila je ponajprije učitelje kreativce. Valjalo je mijenjati učiteljski studij, a to je išlo teško. Pokušaj s trogodišnjim studijem na Višoj pedagoškoj školi u Zagrebu bio je pravi put. Osim toga, moralo se ići sa stalnim sustavom stručnoga uzdi-

zanja. Centar za stručno uzdizanje u Pionirskom gradu u Zagrebu nije mogao zadovoljiti potrebe. Rastu pedagoške akademije u svim središtima zatvaranih učiteljskih škola. Posebno se forsiraju, uz Zagreb, u Osijeku, Rijeci i Splitu. Organizira se doškolovanje za sve potrebne učiteljske profile i u manjim mjestima, gotovo ukupan učiteljski naraštaj uči.

Opterećenje učenika bilo je pretjerano. Reformirana škola tražila je i drukčiju provedbenu organizaciju, u tradicionalni poludnevni raspored rada jednostavno nije moglo ući sve što se od škole tražilo. Izlazi su se naslućivali u fleksibilnijem rasporedu radnog tjedna i dana, u produženju boravka učenika u školi na veći dio dana. Bilo je očito da sve škole neće moći ostvariti potrebne životno radne uvjete za razgranatu pedagošku djelatnost te se prilazi izradi mreže škola u kojima će se, kao središnjim školama, stvarati potrebni uvjeti. Škole koje nisu mogle ostvariti postavljene zahtjeve ostaju kao područni dijelovi središnjih škola, punktova kojima se pripajaju. Uvodi se prijevoz učenika iz područnih škola u središnje, kao izlaz u traganju za kvalitetnijim rješenjima.

Uz brigu prosvjetno–pedagoške službe nastavničke se službe, pa i fakulteti, počinju otvarati potrebama školske prakse, no to ide presporo i to je jedan od važnih razloga da se nakon desetljeća rada počelo odustajati od nekih vrijednih pedagoških zamisli. Tako od 1972. godine ponovno dijelimo osnovnu školu na niže i više razrede sa sustavom razrednih i predmetnih učitelja i, razumljivo, odgovarajućim pedagoškim pristupom i stilom. Smanjuje se, istina, opterećenje učenika u nastavi od 19 i ½ sati u I. razredu do 28 sati u VIII. razredu. Nastava se izdvaja kao posebna bitna djelatnost, a na nju se nadovezuju dopunska, dodatna, posebna i produžna nastava te praktični tečajevi prve pomoći i domaćinstva kao svojevrsni programski dodaci. Uvodi se sat razredne zajednice sa životno odgojnim sadržajima u sve razrede. Nastavni plan se, s obzirom na zahtjeve koji se postavljaju pred učenike i njihovo opterećenje, dijeli u dvije skupine: s predmetima koji traže pretežito intelektualni napor (hrvatski jezik, matematika, strani jezik, priroda i društvo, povijest, zemljopis, biologija, fizika, kemija), s 14 do 21 sat tjednog opterećenja, i tzv. odgojnim područjima (glazbeni, likovni, tehnički, tjelesni odgoj, sat razredne zajednice) koja pružaju priliku učenicima da izraze svoju individualnost i kreativnost i smatra ih se manjim opterećenjem.

Nastavni programi su određeni i precizniji s detaljnim teorijskim, didaktičkim i metodičkim objašnjenjima. Preciznija su, na dotadašnjim iskustvima temeljena, objašnjenja svih djelatnosti škole. Ističe se želja i upućuje na modernizaciju, intenzifikaciju i racionalizaciju cjelokupnoga odgojno–izobrazbenog procesa te na povezanost škole s njezinim društvenim okruženjem. Sve u

svemu, inovirana “Naša osnovna škola, odgojno–obrazovna struktura” iz 1972. godine predstavlja daljnji i korak u konkretizaciji reformskih nastojanja.

Govori se o školi s produženim i cjelodnevnim boravkom i petodnevnim radnim tjednom – kao organizacijskim mogućnostima koje nameće vrijeme. Prvi put se posebno govori o poslu pedagoško–psihološke službe u školi i vrlo detaljno iznose iskustva organizacije stručno–pedagoškog rada i samoupravnog života u njoj. Iako se odustalo od nekih vrijednih zamisli početaka reforme, posebice onih o postupnom uvođenju učenika u odgojno–izobrazbene poslove i život škole sa za to pripremljenim organizacijskim varijantama troetape jedinstvene škole, hrvatska osnovna škola krenula je sigurno dalje u svoju društvenu i pedagošku realizaciju upravo u sedamdesetim godinama. Ne govori se više o rastu postotka školskih obveznika obuhvaćenih školom, jer taj je posao dokrajčen, pred školom je zadaća da se u njoj metodički kvalitetnije radi i postižu što je moguće bolji rezultati u radu i napredovanju svakog učenika.

Hrvatska ima u to vrijeme započet proces izrastanja osnovne škole kao institucije temeljne narodne izobrazbe s polivalentnijom konstitucijom i fleksibilnijom organizacijom od one prije reforme. Analize prijedena puta, provedene u okviru Zajednice osnovnih škola SR Hrvatske 1972. godine i Pedagoško–književnog zbora 1975. u Crikvenici, pokazuju da iza ostvarenih rezultata stoje nevjerojatni naponi učiteljstva da se u gospodarski složenim prilikama pokušaju ostvariti zahtjevi jedinstvene osmogodišnje škole s bogato postavljenom pedagoškom djelatnošću, okrenutom potrebama neposrednog života. Škole toga vremena sve su više uistinu kulturna središta svojih okružja. Karakteriziraju ih traganja za suvremenim didaktičkim i metodičkim rješenjima. Angažman roditelja i okoline u djelovanju škole postupno jača i u velikom broju škola je primjeren. Financiranje preko samoupravnih interesnih zajednica i solidarnosti imućnih sa siromašnim okružjima davalo je sigurnost. Učiteljstvo, zadovoljno započetim društvenim inicijativama, u zajedništvu s vlašću koja nastoji izboriti za Hrvatsku status ravnopravnog člana u tadašnjoj državnoj zajednici, smatra svoje djelovanje važnim nacionalnim poslom.

Neuspjeh društveno–političkih kretanja sedamdesetih godina zaustavio je, nažalost, započete procese u otvaranju škole postavljenim životnim i nacionalnim težnjama. Ponovno se obnavljaju zahtjevi za marksističkom idejnošću kao ključnom potkom njezina ukupnog pedagoškog djelovanja. Činjenice da put samoupravnog socijalizma zastaje dovode do ponovnog jačanja vodeće uloge politike i u odgojno–izobrazbenoj djelatnosti. Odgojno–izobrazbena problematika predmet je posebnog kongresa SKJ (X. kongres 1974. godine) i brojnih stranačkih akcija iza toga. Slijedi vrijeme novoga jačeg partijskog upletanja u područje školstva. U takvim okolnostima izlazi se sa zahtjevima

za preobražajem čitavoga odgojno–izobrazbenog sustava. Govori se o socijalističkom samoupravnom preobražaju odgoja i izobrazbe u SR Hrvatskoj. Politički je pritisak, međutim, uzrokovao, uz gubljenje narodnog povjerenja u školu u koju su prestale pritjecati demokratske inicijative, i pojavu prikrivene rezerviranosti učiteljstva prema zahtjevima za daljnjim reformskim kretanjima. Nadolazi doba “Šuvarove reforme” koja će obilježiti osamdesete godine našega vremena.

VRIJEME IŠČEKIVANJA NOVIH PROMJENA

Osamdesete godine trebale su biti godine daljnjega uspona i uspjeha hrvatskog osnovnog školstva. Poduzimane su brojne političke i stručne mjere i aktivnosti da tako i bude. Međutim, istini za volju, nastupa posebno vrijeme svojevrsnog zastoja u slobodnom pedagoškom stvaralaštvu. Ako je zajednički pristup i učiteljsko zajedništvo označavalo dotadašnja pedagoška nastojanja i napore, nastupa vrijeme individualnih inicijativa i težnja za prestižem, rekao bih. Na prvi pogled ne izgleda tako.

Otvoreniji smo prema svijetu nego dotada, zavirujemo u upoznavanja naše osnovnoškolske pedagoške prošlosti i danosti. Upuštamo se i u originalne pokušaje i istraživanja, traže se kompromisi između naše tradicije i nastojanja zasnovanih na svjetskim kretanjima. Objavljuju se pokušaji i naša iskustva, održana su i dva velika pedagoška skupa (I. i II. kongres pedagoga Hrvatske), donesen je i mijenjan jedan progresivno usmjeren i zahtjevan zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju. Stječu se akademske titule na građi osnovnoga školstva, dosta se piše i objavljuje. Uza sve to, ne bismo mogli izraziti zadovoljstvo učinjenim, kao što smo to iskazali za prethodno razdoblje. Ipak, to je doba u kojem smo stjecali iskustva na kojima će se temeljiti putovi stvaranja hrvatske osnovne škole devedesetih godina.

Ukratko, vrijeme je diferencijacije koja i nije bila tako očita. Teško je bilo “povući” šire krugove učiteljstva u akcije na koje se ukazivalo i za koje su stvarani uvjeti. Ni pozivi na “organiziranu” suradnju nisu urodili plodom. Više se nije mogla sprječavati pojava nekoliko mogućnosti kao ni bujanje netrpeljivosti s jedne i lažnog čistunstva s druge strane, a uz to i potajnog ili prikriivenog protivljenja službenim zahtjevima. Kriza u međunacionalnim odnosima u Jugoslaviji očitovala se u svim područjima života. Jednostavno se iščekuju promjene koje na kraju dovode do nezaustavljivog raspada te države i u njoj vladajućega društvenog poretka s mnogim u to vrijeme postojećim vrijednostima. Stranka na vlasti želi to spriječiti, no ne nalazi uspješan lijek i rješenja.

Školstvu se daje posebna uloga u tome. Zbog svega naznačenog vrijedi poznavati i to vrijeme.

Deseti kongres SKJ ima odgoj i izobrazbu kao središnju temu. Još dva kongresa raspravljaju o školstvu na jugoslavenskoj razini. Nastavlja se i na republičkoj razini. Vođenje prosvjete preuzima dr. Stipe Šušvar koji se životno angažira da školstvo i ukupnu odgojno–izobrazbenu djelatnost stavi u službu (održanja) socijalizma. Na partijskim postavkama stvaraju se zakonske osnove. Donosi se Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju, Zakon o društvenoj brizi o djeci predškolskog uzrasta, Zakon o usmjerenom obrazovanju – njima se želi regulirati čitavo odgojno–izobrazbeno područje u željenom smjeru. U samoupravnim interesnim zajednicama osigurava se materijalna osnova, no udio izdataka za izobrazbu stalno opada (1978. oko 5,35 posto, 1988. ispod 3 posto). Znanost preuzima ulogu pronalaženja i ostvarivanja postavljenih zamisli. Vođenje tog zadatka povjereno je državno–društvenoj instituciji, Prosvjetnom savjetu na čelu s dr. Perom Šimlešom. Operativa je zadatak razgranatog Zavoda za prosvjetno–pedagošku službu. Ostao je među mnogima još jedan čimbenik s kojim se nije dosta ozbiljno računalo. To je učiteljstvo. S učiteljstvom se nije radilo kao bitnim subjektom tih procesa. Tretiralo ga se kao poslušni objekt izvršavanja zadanog projekta. Ono, međutim, nije prihvatilo reformske ideje. Tako nije imao tko nositi i ostvarivati izvedbene pojedinosti reformskih postavaka. Opstruiralo ih se ne suprotstavljajući se previše javno, iako je bilo i toga. I tu je jedan od razloga djelomičnog uspjeha (odnosno neuspjeha) “Šušvarove reforme” koja zasigurno ne nosi samo negativna obilježja.

Progovorit ćemo o nekim temeljnim stavovima i iskustvima u osnovnom školstvu. Velika je novost što se nastoji proširivati osnovnoškolska izobrazba. Opravdanje za tu ideju nalazilo se u težnji za podizanjem opće kulture radničke klase, odnosno nacije. Stoga se prvi put posvećuje veća pozornost predškolskom odgoju. Razmišlja se o godini predškolskog odgoja kao dijelu osnovnog odgoja i izobrazbe, na koje se nadovezuju dvije godine srednjoškolske izobrazbe. Zacrta se zapravo desetogodišnja obvezatna nacionalna izobrazba kao temelj odgojno–izobrazbenog sustava. Ideja koju treba pozdraviti. Međutim, sve to započeto u biti je nedostatno pripremljeno (osim zakonske regulative). Osim oglednih primjernih pokušaja, do pravog ostvarenja u osnovnoškolskom dijelu koji ostaje na razini osmogodišnje škole nije uopće došlo. Srednjoškolska izobrazba, podijeljena na dvije etape, pokazala se promašenim pokušajem.

Ukidanje gimnazija, stručnih škola i škola za radnička zanimanja i njihovo razgrađivanje i sjedinjavanje u jedinstven tip srednje škole s dvogodišnjim zajedničkim osnovama opće izobrazbe u pripremnom stupnju i završnim

stupnjem stručne izobrazbe nije postalo stvarnošću. Zamišljena veza s osnovnom školom ostala je samo na razini ideje.

Bavljenje države usmjerenom izobrazbom uvelike je odvučlo pozornost od osnovne škole. Do osamdesetih godina u središtu društvenih i pedagoških nastojanja bila je osnovna škola, a sada ona dolazi u drugi plan. Međutim, životni tijekovi se ne zaustavljaju i težnje za nastavljanjem didaktičkih traženja i za demokratizacijom i humanizacijom opće izobrazbe nisu mogle biti zaustavljene. Zakon o odgoju i osnovnom obrazovanju iz 1979. godine predstavljao je bolju osnovicu u tom pogledu od starijih propisa, pa i Zakona o osnovnoj školi iz 1974. godine. Osnovna izobrazba obuhvaća sada predškolski odgoj, obvezatnu osnovnu školu i druge oblike odgoja i izobrazbe djece i mladeži, zatim opismenjivanje i osnovnu izobrazbu odraslih.

Političke potrebe angažiranja školstva otvaraju mogućnosti za pokušaje jačeg ulazanja i utjecaja pedagogijske znanosti u neposrednu školsku praksu. Bavimo se otkrivanjem darovitih učenika i brigom o njihovu bržem napredovanju. Pokušava se usmjeravati škola potrebama pojedinaca, a ne samo skupina i kolektiva. Forsira se individualizacija u nastavi. Aktualiziraju se mjere brige o zdravstvenoj zaštiti i prehrani učenika, tu je i škola s cjelodnevnom organizacijom, zatim prijevoz učenika u velika središta, ali i zadržavanje malih škola u malim okružjima. Vrijedi spomenuti pojavu dobrih školskih udžbenika, bogaćenje sadržaja školske televizije i radija, uopće dolazi i do novih izvora znanja (mas–mediji) i do svojevrsnog bujanja pojedinih metodika.

Područje odgoja i izobrazbe kao pokušaj deskolarizacije ističe se kao bitan trend vremena. Proklamira se povezivanje škole sa svijetom rada. Otvaraju se školske radionice, odlazi se na rad u radne organizacije, provodi se i tzv. društveno–korisni rad. Ta nastojanja vode ponovnom jačem oživljavanju procesa otvaranja škole raznovrsnim društvenim potrebama okružja. Škola – kulturno žarište i dalje je pokretačka pedagoška ideja. Ipak, ta se nastojanja svode i imaju pretežito povremen manifestacijski karakter.

Kao pozitivne danosti toga razdoblja valja navesti posebice dvije činjenice. Prvo, Sabor utvrđuje pedagoški standard obvezatne izobrazbe kojim se želi ostvariti podjednaka razina djelovanja u svim školama, drugo, pokušavaju se rješavati, preko samoupravnih interesnih zajednica koje izrastaju u financijsku moć, stambena pitanja učiteljstva kreditiranjem, posebice u malim okružjima.

Sve u svemu, osjeća se strujanje i dolazak drukčijeg vremena. Svekolika nastojanja da se školstvo vodi u smjeru socijalizma u jugoslavenskoj stvarnosti nisu mogla zaustaviti prodor ideja o slobodnijem pristupu svim životnim pitanjima, a posebice onima u školskoj stvarnosti.

RIJEČ NA KRAJU

Da završimo. Vrijeme od 1945. do 1990. godine predstavlja važan korak u razvitku osnovne škole u Hrvatskoj. Izrastala je i izrasla u tom vremenu druge polovice dvadesetoga stoljeća kao sređena odgojno–izobrazbena institucija temeljne nacionalne izobrazbe u osmogodišnjem trajanju. Čitavo vrijeme od gotovo pedeset godina bila je to državna školska institucija, s povremenim težnjama za slobodnijim postavljanjem. U službi je vladajuće politike, smatraju je bitnim čimbenikom ostvarivanja socijalističkog društvenog uređenja, no, uza sve to, nacionalno opredijeljeno učiteljstvo nastoji svojim pedagoškim i ljudskim djelovanjem unositi u njezin život slobodarske humanističke i demokratske ideje i na njima graditi svoju školsku pedagogiju. Ublažavana je na taj način njezina ideološka jednostranost i valja pozitivno ocijeniti prijeđen put.

Prateći tijekom njezina razvojnog hoda, uočavaju se posebni karakteristični koraci. Neposredno nakon rata, 1945. godine, ponajprije se sređuju mogućnosti za djelovanje škola i obuhvat školom sve učeničke populacije u zemlji. Počinje se s naslijedenom četverogodišnjom obvezatnom školom. Nezadovoljstvo takvim stanjem vodi prema produživanju trajanja školske obveze. Pokušava se sa sedmogodišnjom školom, no vrlo se brzo i zakonski produžuje trajanje na osam godina.

Trebalo je čitavo desetljeće u traganju za provedbenim mogućnostima osmogodišnjeg školovanja. Od 1960. godine nadalje Hrvatska ima jedinstvenu osnovnu osmogodišnju školu koja se koncepcijski zacrtava kao razgranato postavljena pedagoška institucija narodne izobrazbe. Škola – kulturno središte svojega okružja, škola odgojna zajednica – oznake su i teorijskih osnova i praktičnih životnih ostvarenja. Gotovo dva desetljeća osnovna je škola bila u središtu državne brige. Od šezdesetih do osamdesetih godina proteže se “zlatno razdoblje” njezina izrastanja i djelovanja. Njezina se djelatnost ostvaruje u pronalaženju mogućnosti za što potpuniji ljudski razvoj mladih. Stoga u njezinu sadržaju, uz nastavu kao središnju djelatnost, izrastaju i dodatni oblici odgojno–izobrazbene djelatnosti, slobodne izvannastavne aktivnosti, poslovi brige za zdravlje i kulturna i javna djelatnost kao zasebni sadržajni oblici pedagoškog djelovanja.

Država se brine o školama nacionalnih manjina, vodi se sustavna skrb o djeci ometenoj u razvoju, osnovna izobrazba odraslih postaje dio sustava.

Istina, ostvarenje pedagoškog standarda koji bi davao i omogućivao podjednake radne i životne uvjete u svim školama diljem zemlje ostalo je idealom kojem se teži. Da nije bilo ideološko–ateističke jednostranosti, morali bismo biti u potpunosti zadovoljni.

Stečena iskustva ovoga povijesnog razdoblja predstavljaju vrijedan korak u kontinuitetu rasta osnovne škole u Hrvatskoj.¹⁾

CROATIAN PRIMARY EDUCATION AFTER WORLD WAR TWO (Summary)

In the 1945–1990 period Croatia was relatively independent but the Communist Party had a great influence upon education as “... indispensable part of revolution”. Ideology and politics were the main characteristics of school in that time.

In Croatia and world-wide as well experts were trying to find other solutions to student–school issues: primary schools were created to last longer, from four to seven and finally eight years.

Till 1945 Croatia had four–year compulsory education. Starting from 1945 primary schooling may be divided into four periods:

1945–1950: post–war and reconstruction

1950–1960: preparing for longer compulsory education

1960–1980: uniform eight–year compulsory co–education

1980–1990: state education policy focused on secondary education.

¹⁾ Rađeno u Hrvatskom školskom muzeju na temelju postojeće dokumentacije.